

вання дзейнасці Інстытута і заслухаць яго справаздачны даклад. Заключныя словы заявы: "Нягледзячы на асабістую знявагу і дыскрэдытацыю, я буду і надалей са ўсёй шчырасцю працаваць на любым, самым скромным пасту на карысць сацыялістычнага будаўніцтва, на карысць беларускай пралетарскай культуры".

У 1930 г. пачаліся масавыя арышты па справе Саюза вызвалення Беларусі і Працоўнай сялянскай партыі. У ліпені Максім і Гаўрыла Гарэцкія таксама сталі ахвярамі бальшавізму.

Многія супрацоўнікі БелНДІ былі арыштаваны і інстытут, які праіснаваў толькі тры гады, быў зачынены. Пасля таго звесткі аб ім практычна адсутнічаюць: іх няма ні ў энцыклапедыях, ні ў даведніках, у тым ліку ў БелСЭ першага выдання і нават у БелЭН другога 18-томнага выдання. Дзейнасць Беларускага навукова-даследчага інстытута сельскай і лясной гаспадаркі мела для развіцця навукі і народнай гаспадаркі Беларусі вялікае значэнне не толькі ў час яго дзейнасці, але і пазней, бо на базе аддзелаў Інстытута ў далейшым былі створаны многія самастойныя навукова-даследчыя ўстановы, якія працуюць і цяпер: Беларускі навукова-даследчы інстытут земляробства, БелНДІ меліярацыі і воднай гаспадаркі, БелНДІ лясной гаспадаркі (сучасны Інстытут леса НАН Беларусі), Гідраметэаралагічная служба БССР і інш.

Ірына Гоўзіч (Мінск)

Адзнакі медытатыўнасці ў "малой прозе" Максіма Гарэцкага і Янкі Сіпакова

Гістарычна склалася, што праязныя творы малых памераў (як у мастацкай літаратуры, так і ў філасофіі, эстэтыцы, публіцыстыцы) у большай ступені прыдатныя для самавыяўлення творчага патэнцыялу асобы. Гэта так званыя "афарызмы", у якіх скандэнсавана напружаная праца свядомасці, і таму ў большасці сваёй яны будуецца не па законах унарманаванай і прывычнай нам мовы, а падпарадкоўваюцца толькі задуме мастака.

"Малая проза" як форма самавыяўлення асобы карысталася вялікай папулярнасцю ў розных пісьменнікаў на ўсіх этапах існавання слоўнага мастацтва, не стала выключэннем і наша беларуская літаратура. Прыгадаем толькі самых яркіх прадстаўнікоў гэтай жанравай формы: Змітрок Бядуля ("Абразкі"), Якуб Колас ("Казкі жыцця"), Максім Гарэцкі ("Сібірскія абразкі", "Скарбы жыцця"), Янка Брыль ("Жменя сонечных промяняў", "Сёння і памяць"), Фёдар Янкуўскі ("І за гароў пакланюся", "І радасць і боль").

На прыкладзе ўсіх вышэй адзначаных твораў можна вывесці наступныя асаблівасці "малой прозы". Гэтыя творы традыцыйна "шматслойныя": лірычна-эмацыянальныя, сімволіка-алегарычныя, дыдактычна-павучальныя,

прытчападобныя. Таму ў “малой прозе” аўтары з поспехам выкарыстоўваюць усе магчымыя вобразна-выяўленчыя сродкі (метафары, індывідуальна-аўтарскія эпітэты, параўнанні, перыфразы і іншыя), сінтэзуюць розныя элементы пісьма, пашыраюць межы жанраў і эксперыментуюць, ствараючы новыя жанравыя разнавіднасці, набліжаюць прозу да паэзіі. Падобныя спробы ўжо адбываліся ў нашай літаратуры: маладнякоўцы першай паловы 20-х гадоў, проза якіх радавалася жыццю і на поўны голас ухваляла яго, імкнулася знайсці незвычайнае і таямнічае ў звычайным. Але ў адрозненне ад маладнякоўцаў пісьменнікі пазнейшых пакаленняў імкнуліся не столькі захапляцца жыццём, колькі асэнсаваць яго.

Пакаленні ваеннае і пасляваеннае стваралі сваю “малую прозу” (найбольш значныя поспехі чакалі на гэтым шляху Янку Брыля, Кастуся Кірэенку, Янку Сіпакова), у якой адбіліся розныя асаблівасці пісьма папярэднікаў, вызначаныя вышэй. Лірызм у ёй не заўсёды дамінуе, назіраецца ўсё больш і больш жорсткі дыктат аналітызму, філасафічнасці, узрастае і роля алегарызму, прытчавасці, якія нібы цягнуць за сабой падтэкставасць, метафарычнасць. Больш адточанай, інтэлектуальнай і зноў-такі “шматслойнай” робіцца мова твораў. Дарэчы, падобныя тэндэнцыі вядуць да жанравай мадыфікацыі: Янка Сіпакоў свае “малафарматныя” творы называе прытчамі і метафарамі, тым самым падкрэсліваючы іхсэнсавую шматузроўненасць, шматзначнасць, нібы заклікаючы чытача ўбачыць глыбейшысэнс, што ляжыць па-за тэкстам, па-за словам.

“Малая проза” Максіма Гарэцкага мае ўсе асаблівасці, што мы пералічылі. Яна – першасная крыніца яркай апісальнасці, вытрыманай пераважна ў элегічнай танальнасці, а калі весці размову пра каляровую афарбоўку твораў, то ў іх найчасцей ужываюцца шэрыя фарбы. У “Скарбах жыцця” чытаем: “Бачу я поле, нуднае поле... Аднастайнае, **шэрае**, няўробленае поле разляглося па абедзве старонкі ад крывой, вузенькай, калюжыстай дарогі” [1]. Але размова тут ідзе не пра простае, звычайнае поле, а пра Беларускі край, край Максіма Гарэцкага, які ён бачыў пасля рэвалюцыі семнаццаціга года. І не меншая крыніца прытчавасці, павучальнасці знаходзіцца ў гэтым яго творы, калі кожны сказ даводзіцца расшыфраваць, як рэбус: “Гоман сціха-пакорны. Пах ладану і мёртвага цела. Полымя ад жоўтых свечак: **у полымі – вечнасць...** Выкоць, галосаць. Па ім, па сабе плачуць. Рухаюцца **ў пустэльні, у вечнасці**. Адказу няма. **Вечнасць, маркота**” [2]. Прачытаем і задумаемся: чаму полымя роўнае вечнасці? Як і пустэля. Чаму вечнасць як катэгорыя, якой вымяраецца жыццё, ягосэнс, пастаўлена побач з **маркотай** – паняццем не менш абстрактным? Мабыць, Максім Гарэцкі выразна бачыць, што чакае яго любімы край, што стаіць побач з вечнасцю, праз што можна туды трапіць – толькі праз смерць, смерць фізічную, а не духоўную, якая падкрэслівае таемнасць і неспазнанасць вечнасці, бо ўсё, чым мы, жывыя людзі, карыстаемся, зроблена і вынайздзена мерцвякамі, тымі, хто пайшоў у вечнасць, у пустэлю.

І нягледзячы на такуюсэнсавую насычанасць, мова “малой прозы” Максіма Гарэцкага нязмушаная, разняволеная, свабодная ад нарматыўнасці,

яна даведзена да такога стану, калі, выкарыстоўваючы афарызм незабыўнага Ф. М. Янкоўскага, "само слова гаворыць". У "Скарбах жыцця" і "Лявоніусу Задумекусу" чытаем: **"Вякніцы** волі мае былі зачынены глуха"; "Сеў на **шумнабежны** воз і на крылах **шпаркасці** яго ў новыя, **нязнаныя** прасторы паляцеў"; "І **пнеўе** трухлявае знайшоў і **пянушкі** ламаў..."; "...прыемная торба **барахольца** свайго"; **"напіс** на ім"; "трэба **ўзвесяліцца**"; **"рыба-маласолка"**; "І будзеш ісці міма велізарнага пляцу, **умуравелага** травой".

А колькі матэрыялу для разваг дае нам сімволіка "малой прозы" Максіма Гарэцкага, бо будуюцца яна на нечаканых асацыяцыях, ледзь улоўным падабенстве. Яна ў многім перайшла ў пазнейшую літаратуру, атрымаўшы назву ўмоўная асацыятыўнасць. Прыкладаў таму дастаткова: калі чытаем радкі з аднаго верша Пімена Панчанкі ваеннай пары пра тое, як хаты засланяюць свае вокны-вочы "дашчатымі пальцамі", каб не бачыць бяды, у свядомасць прыходзяць ледзь не індэнтчныя радкі з "Лявоніуса Задумекуса": "І ўбачыш ты дом абгарэлы, што гарэў і не згарэў, і **вочы свае засланіў пляцёнкамі з шырокіх лучынін**" [3].

Максім Гарэцкі прыйшоў да прытчападобнай, іншасказальнай "малой прозы" эсэісцкага характару, каб выказацца да канца, разнапланавая, шматгранная, суб'ектыўная. Ён **зашыфраваў** свае думкі, як мог, перавёў рэаліі жыцця на мову значных, пераважна трагедычных сімвалаў. Асабліва ў позніх незакончаных творах. І вось якая карціна атрымліваецца ў яго. Адзін змрок, няма ніякага "праслыху" і "прагляду" (Янка Купала): "незнаёмныя вуліцы чужога горада", "бяздомны валацуга", "жабрак", "пустое торжышча", "пякучы жаль, як квояля травіна", "путы", "Будзеш ты ляжаць на падлозе, як сабака", "Ваконца ў сцяне, як у турме ў дзвярох", "І хатыль жыцця твайго будзе табе цяжак, як камень тапельніку", "дом набівання жыватоў", "І думкі твае будуць як пнеўе і карчэўе ў нетрах цёмнага лесу" (з "Лвоніуса Задумекуса").

Заканчваюцца "Скарбы жыцця" наступнымі радкамі, якія па сутнасці з'яўляюцца вывадам з усяго таго, што пабачыў, пачуў і перажыў Максім Гарэцкі, для яго цяпер ужо нават смерць бачыцца не як страшная кара, а як выхад з таго становішча, у якім апынуўся пісьменнік, нават болей – як выклік таму існуючаму ладу, што прывёў край, беларускі народ і інтэлегенцыю ў бездань. "Браму скарбаў сваіх зачыняю. Цану рэчам пазнаў. Людзей да самых глыбін уведаў. Жыццём даражыць навучыўся. І да смерці сябе рыхтаваць я ўмею. Каб прыняць яе меч хоць калі, і без пары, і без усякай патрэбы. **Дык слава жыццю! Слава і смерці!**" [4]

Такім чынам, "малая проза" Максіма Гарэцкага з'явілася тым падмуркам, на якім пазней "вырасла" і сфарміравалася "малая проза" пазнейшага пакалення, яна скандэнсавала ў сабе ўсе агульнаеўрапейскія набыткі: асацыятыўнасць, медытатыўнасць, алегарычнасць, прытчападобнасць, дыдактызм, але ў першую чаргу – адзінства слова і думкі, вобраза і той рэаліі, якую ён адлюстроўвае.

Ад “малой прозы” Максіма Гарэцкага, нягледзячы на пэўную падобнасць, істотна адрозніваецца “малая проза” Янкі Сіпакова.

Янка Сіпакоў не толькі выдатны паэт, але і арыгінальны празаік. Спачатку – лірык (прыгадаем раннюю аповесць “Усе мы з хат”), а затым – майстар “малой прозы”, аўтар кнігі прытчаў “Тыя, хто ідуць”, многіх твораў, жанр якіх вызначыў ён сам як “метафары”. Што такое прытча і метафара мы ведаем. У першым выпадку гэта твор павучальнага характару, з якога вынікае глыбокі вечны змест, тая ці іншая жыццёвая прапаведзь. Такія творы пішуцца часцей на добрую навуку. У другім – твор і павучальны і іншасказальны, з “пераносным значэннем”. Падабенства відавочнае. Відавочнае і многае іншае, уласцівае творам малога жанру Максіма Гарэцкага і Янкі Сіпакова.

Возьмем паасобку для параўнання некалькі кампанентаў “малой прозы” двух пісьменнікаў: дыдактызм, сімваліку, філасафічнасць, мову.

У Янкі Сіпакова першы кампанент (дыдактызм) не менш ярка выяўлены. Чытаем прытчу “Пажар”. Пра хатніка, які, магчыма, падпаліў хату, пакінутае бабкай Ясеняй. Пра дрэва, якое згарэла, і жалеза, якое ацалела і адкрыла нейкі неадназначны, голы сэнс жыцця: “Клямкі, ручкі, завесы. Дзвярэй няма, а яны як асыпаліся ля самага парога былога, так і ляжаць. І нават замкнёны замок валяецца каля нядаўняга ганка - нібыта ўсё яшчэ сцеражэ дзверы, якіх няма, нібыта і зараз не пускае ў хату, якой таксама няма” [5]. “Пажар” – прытча пра няўмольнасць лёсу, вечны працэс разбурэння, знішчэння, зменаў. А можа, пра бяссэнсавасць жывога жыцця? Не выпадкова ж у творы-прытчы памірае светлая Ясеня, не вытрымлівае адзіноцтва Хатнічак, становіцца блазнам колішні гаспадар дзед Шэраш і лаецца з людзьмі, называе сябе плугам. Твор гэты – прысуд тым, хто прывёў вёску на мяжу катастрофы, а пажар – сімвал, знак смерці жывога, вялікай бяды. Нешта падобнае назіраем у Гарэцкага, як і ў “Скарбах жыцця”, так і ў “Лявоніусу Задумекусу”: разбураецца дом таксама Блазна, жыццё пераўтвараецца ў кашмар і страчвае сэнс, а беспрытульны чалавек разпораз сустракаецца з налпамі – чалавекападобнымі істотамі. Няцяжка стаць Блазнам у падобным перакуленым свеце.

Але сімвалізм Янкі Сіпакова больш распрацаваны, даступны для чытацкага разумення: Максім Гарэцкі пад сімваламі “маскіраваў” свае думкі, хаваючы таямніцы чуйнай душы ад наменкулатурнай цензуры, рэзка крытыкаваў і паказваў сапраўднае становішча ў краіне.

Адзін з самых сімвалічных і трагедычных твораў Янкі Сіпакова – прытча “Клетка”. Як і “Лявоніус Задумекус” Гарэцкага. Пра адабраную свабоду, пра каханне адно-адзінае, расплатай за якое – дзве клеткі, яму, Сінявоку, каханаму, і ёй, Любчы. Пра народжанае ў клетцы дзіця, якое (о жах!), як вырасце, не змесціцца з маці ў адной клетцы. Пра Таго, Хто Усё бачыць, Валадара, які забараняе і кахаць, і жыць, пагнаў людзей у клетках. Прытча заканчваецца напалову трагедычна: у Сінявока выраслі ў клетцы крылы, ён адарваўся ад скалы і паляцеў да клеткі Любчы птушкаю. Ды тая яго не пазнала, нават не падпусціла да сына... Аўтар аднак пакідае надзею на

выйсце з тупіка: "А сам задумаўся. Калі ёсць пакуты, трэба, каб было і
выйсце з іх. Калі ёсць тупік, трэба, каб і сцежка ад яго нарадзілася. Птуш-
ка задумалася (...). Не будзем і мы замінаць ёй – няхай думае..." [6]

Трэці кампанент – філасафічнасць – з'яўляецца падмуркам, на якім
вырастае "малая проза" Янкі Сіпакова і Максіма Гарэцкага. Кожная думка
ў абодвух – важкі вывад пра існаванне жывога, пра законы, паводле катор-
рых яно арганізуецца.

Прытча Янкі Сіпакова "Яма" заканчваецца амаль тымі ж самымі
словамі, што і "Скарбы жыцця" Максіма Гарэцкага, што мы ўжо прыгадвалі
раней, падобныя нават вобразныя сродкі, стыль: "Шляхі твае, о Божа,
нязведаныя. Нам здаецца часам, што мы набліжаем волю, а на самай
справе мы накладваем на сябе новыя вяртыгі. Нам здаецца, што мы ўрата-
ўваем жыццё, а на самай справе спяшаемся туды, дзе нас чакае смерць.
Ратуючыся, мы паміраем. А можа, і паміраючы, вартыя жыцця, застаю-
цца жыць вечна? **Бо не толькі жыццё, але і смерць хутчэй за ўсё скарб
ёсць.** І падман – таксама" [7].

Прытчы Сіпакова адозніваюцца ад прозы Гарэцкага тым, што пасля
кожнай з іх змешчаны вывад, абагульненне, дзякуючы катораму мы не
толькі ўсведамляем сэнс прытчы або метафары, але прыгадваем вечныя
каштоўнасці, у адпаведнасці з якімі павінна будавацца жыццё. Янка Сіпакоў
– мастак-філосаф, які не толькі паказвае нам розныя "пагранічныя сітуацыі",
але і спрабуе растлумачыць іх, пранікнуць у сутнасць. Напрыклад, у творы
"Гумно" ён тлумачыць адрозненне чалавека ад раба наяўнасцю сваёй, а не
чужой душы, якая дапамагае супраціўляцца і процістаяць Злу.

Агульнае ў "малой прозе" Сіпакова і Гарэцкага тое, што асноўная
рыса іх твораў – гэта надзённасць і актуальнасць, яны ўспрымаюцца су-
гучна часу, часу нашаму, часу 20, 30, 40 і г.д. гадоў таму. Гэта здараецца
таму, што яны бачаць жыццё свету ў адзінстве непаўторнасці, шматграннасці
і разам з тым вечнасці асобнага свету кожнага чалавека.

Мова прытчаў і метафар Янкі Сіпакова сакавітая, вобразная, ён з
вялікай увагай карыстаецца скарбамі роднай мовы, стварае такую цэлас-
ную сістэму вобразных сродкаў, усе кампаненты якой цесна ўзаемазвяза-
ны і ўзаемаабумоўлены: "Дзіўна, такія пакуты трывае чалавек з-за гэтага
кахання, а клетак у **прадоннях** і на дне азёр **не меншае**", "**моўленае**
слова не памірае", "...не зайсёды там рай, дзе нам здаецца..."

Усе прытчы і метафары Янкі Сіпакова – гэта творы актыўнай думкі,
высокага аналітызму, напружанага, але разумна арганізаванага лірычнага
перажывання. Аўтар паўстае ў іх флосафам, які ўдумліва пазнае сябе і
свет, спасцігае складаныя праблемы чалавечага існавання, гісторыі, жыц-
ця сусвету. І таму адчуванне дысгармоніі свету і чалавечай душы нарад-
жае ў Янкі Сіпакова "малую прозу" з адзнакамі трагедычнасці, з арыента-
цыяй на перадачу пульсацыі думкі, на аналітычны, а не апісальны падыход
да рэчаіснасці.

Такім чынам, у сваіх творах Янка Сіпакоў як бы падаўжае традыцыі "малафарматнай" прозы, якія былі закладзены Максімам Гарэцкім, і цэт-пальны нерв якой складаюць не толькі пакуты і перажыванні сумленнага чалавека, але і развагі над прычынамі ўсіх непрыемнасцей у жыцці і пошук шляхоў выйсця з крызісу.

Літаратура

1. Гарэцкі М. Скарбы жыцця // Польшча. 1993. № 2. С. 17.
2. Тамсама. С. 19.
3. Тамсама. С. 39.
4. Тамсама. С. 34.
5. Сіпакоў Я. Выбраныя творы. У 2 т. Т. 2. Мн., 1997. С. 171.
6. Тамсама. С. 182.
7. Тамсама. С. 209.

Роза Зінава (Мінск)

Акадэмік Г. Гарэцкі – самаадданы сын Беларусі

"Беларусы павінны працаваць на Беларусі"

Словы, якія я выкарыстала ў якасці эпіграфа, належаць вядомаму не толькі на Беларусі, але і далёка за яе межамі акадэміку Гаўрыле Іванавічу Гарэцкаму, малодшаму брату Максіма Гарэцкага. Лёс мне падараваў сустрэчу с Гаўрылам Іванавічам пасля якой маё жыццё, а часткова і погляды на жыццё змяніліся. Багатая духоўная змястоўнасць, энцыклапедычныя веды, чалавечыя дабрыня і абаяльнасць, якімі багата быў надзелены Гаўрыла Іванавіч, многіх прываблялі, яны пападалі ў духоўны палон да яго, станавіліся яго паслядоўнікамі. Чалавек ён быў незвычайнай біяграфіі і да таго часу, калі мы з ім сустрэліся (было яму тады 69 гадоў), перажыў столькі, што хапіла б на некалькі жыццяў. Уражанне ад маёй першай сустрэчы з Г.І.Гарэцкім было такім моцным, што і па сёняшні дзень помню я ўсе падрабязнасці. Шоў 1969 год. Геалагічны інстытут АН СССР, што на Пыжэўскім завулку ў г. Маскве, прымаў удзельнікаў і гасцей Міжнароднага калёквіума па геалогіі і фауне ніжняга і сярэдняга плейстацэна Еўропы, яго яшчэ назвалі Ціраспальскім па г. Ціраспалю ў Малдове. У той час я жыла ў Карагандзе (Казахстан), працавала там з 1958 года ў Карагандзінскай геалага-здымачнай пошуковай экспедыцыі пасля сканчэння Ленінградскага ўніверсітэта імя А. А. Жданава (дарэчы, папрасілася туды сама, хацелася адчуць сябе сапраўдным вандроўнікам). Адначасова я вучылася ў завочнай аспірантуры ў Геалагічным інстытуце АН СССР пад кіраўніцтвам прафесара Ксеніі Уладзіміраўны Нікіфаравай. Дзякуючы ёй,